

Emlékezés Lovassy Lászlóra

„Hol ifjú ajkad szótól hangozott,
Vén is gyönyörrel elnémula ott.
S föl kell-e tárnom még több bűnödöt?
Ez, a mi téged börtönébe vet!”
(Vachott Sándor)

Lovassy László sírja
Nagyszalontán

Másfél száz esztendőös évfordulót ünnepelünk: politikai történésekre és államférfiakra, fegyveres csatározásokra és hadvezérekre emlékezünk. Azokra, ahová és akikhez az a szép küzdelem tartozik, amelyet hazánk szabadságáért vívtak 1848–49-ben. A Batthyány-kormány hivatalos sajtóorgánumának tekinthető *Közlöny* 1848. július 14-i számában a Bihar megyei „tudósító” viszont olyasvalakire emlékeztetett, aki – gyakorlatilag és önhibáján kívül – már nem lehetett szereplője Európa, benne hazánk „tavaszának”; de akinek a neve elválaszthatatlan szabadságküzdelmeinktől.

Bihar megye törvényszékéhez egy harminchárom éves férfi fordult anyagi támogatásért: korán elhunyt szülei után kevés vagyon maradt rá, annak kamataiból napi szükségzeit sem tudja fedezni, tőkéjét lassan-lassan feléli. Ennek a férfinak – írja a tudósító – „Volt ugyan... egy emberéleten keresztül dús kamatokat ígért tőkéje: e tőke a lángész volt”; amit azonban a „megbukott burocratia” elrabolt tőle, s „...a dűsreményű ifjúból észbeteg, s anyagi szükségekkel küzdő férfiú lőn”. Nem akárkiről van szó, tulajdonképpen a metternichi adminisztráció elsőszámú ellenségéről: *Lovassy Lászlóról*. A *Közlöny* drámai kérdése: „Ki nem ösmeri e nevet, s hallatára ki nem emlékszik vissza a múlt kormány bosszúért kiáltó eljárására?”. Fordítsuk vissza e felvetést: ki ismeri ma ezt a nevet? Ki tudja, hogy milyen eljárás szenvedő alanya, áldozata volt ő az 1830-as évek utolsó harmadában?

1. A köztudat a *konceptiós perek* fogalmát valamiképp a XX. századhoz köti. Jóllehet az önkényuralom, politikája eszközeként, korábban is élt az előzetesen megtervezett, a koholt vádakra felépített, törvényességet sértő eljárással lefolytatott bírósági eljárásokkal. A XVIII. században is (a magyar jakobinusok pere), az azt követően szintúgy. A kettő összekapcsolható: a „szászvári apát” (Martinovics) és igazgatóirai elleni elbánást igyekeztek lemásolni az országgyűlési ifjak, Kossuth Lajos és Wesselényi Miklós báró perében.

A modern nemzeté válás menetében olyan fiatal értelmiségiek jelentek meg, akiket már nem kötöttek az idejétmúlt rendszer tradicionális kötelékei. Az „Ifjú Olaszország”, az „Ifjú Németország” mintájára az első reformországgyűlés (1832–36) politikai pezsgésében nálunk is feltűnt az „Ifjú Magyarország” köre. A célokat, a mozgalom módszereit – Wesselényi pesti üdvözlésekor elmondott köszöntőjében – Lovassy László foglalta szavakba: „...ahogy Wesselényi is csak békés haladást akar, a békés polgárnak is békésen kell haladnia, az ifjúság azonban, ha eljön az ideje, kész vérét is áldozni a szabadságért”.

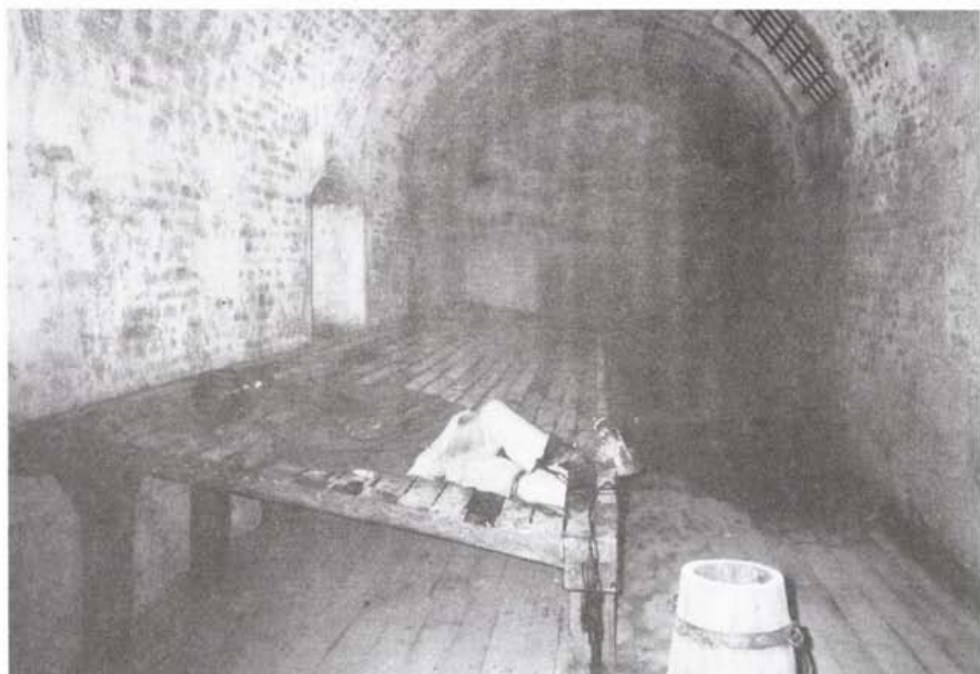
Amíg az országgyűlés tartott, a kormányzat nem nyúlt sem a fiatalokhoz, sem szervezetükhöz, a Társalkodási Egyesülethez. De a vészjósuló jelek már felismerhetőek voltak. A királyi személynök, Somssich Pongrácz az öt felkereső Pulszky Ferencben (a Társalkodási Egyesület egyik alapítója) Martinovics sorsának említésével akart félelmet kelteni. A nagyhatalmú kancellár, Metternich 1837. január 7-én József nádornak immár ezt írta: „A megelőzés

már késő, tehát nem marad más hátra, mint büntetni”. Ezzel az országgyűlési ifjak sorsa megpecsétlődött. A többi már rendőrhatósági, igazságszolgáltatási, büntetés-végrehajtási kázusnak tekinthető.

Az országgyűlés 1836. május 2-án fejezte be a munkáját. Húsz nap múlva Nagyszalontán letartóztatták a rokont, csupán a nevében „bűnös” Lovassy Ferencet. Lovassy László május 30-án önként jelentkezett Nagyváradon Thurzó főszolgabírónál; három nap múlva már a pesti Újépület rabja. A megyék egész sorának tiltakozásával együtt emelte fel a szavát Deák és Kölcsey – mindhiába. Az ügyész („királyi ügyigazgató”) azzal a szándékkal kezdte összeállítani a vádpontokat, hogy Lovassyékát vérpadra juttassa: a társadalmi egyesületi tagságon, lengyel menekültek istápolásán, Wesselényi üdvözlésén („lázító beszéddel”) túl következtek a főbenjáró bűnök, mint republikánus meggyőződés hangoztatása, „népfellegi tanok vallása”, a kormány elleni izgatás. Lovassy szerencséjére a felségárulás tényét végül is nem sikerült rábizonyítani; amivel vádolhatták, az mindössze a szókimondó kritika. Metternich szerint ez lázítás, a bírák szerint felségárulás (Hochverrat); s így legalább a bitófát vagy a pallost sikerült elkerülnie. Somssich Pongrác most már hivatalosan is bizonyította, hogy a Pulszky előtt tett fenyegetése nem volt elszólás. Az elnöklete alatt működő ítélőtábla munkájában, stílusában hamar előbukkantak a Martinovics-analógia jegyei: lehetetlenné tették, hogy a védelemre kijelölt ügyvéd (Perger János) megfelelhessen tisztének; maga a per ugyanolyan titokban zajlott le, mint a magyar jakobinusoké negyvenkét évvel korábban.

Az 1837. február 27-én kimondott ítéleteket 1838. március 8-án a hétszemélyes tábla helybenhagyta. Még a két dátum között, 1837. március 31-én az uralkodó a Lovassy Lászlóra kirótt *tíz év* börtön letöltésének helyszínéül Spielberg várát jelölte ki.

2. A XVII–XVIII. század barokk építészetének sajátos válfaja volt az erődítmény, a citadella. A Habsburg-monarchia néhány, arra alkalmas helyén a már meglévő várakat alakították át katonai célok szerint (Spielberg), vagy építettek újat (Pétervárad). Ezek funkciója az évtizedek múlásával változott: a kaszárnyából, a hadianyag-raktárakból rabok őrzésére is szolgáló intézetek lettek.

Spielbergi közös cella. Lovassynak még ilyen „luxus” sem jutott.

A brüni vár, *Spielberg* (Špilberk) építését még II. Ottokár cseh király kezdte el a XIII. század második felében. 1783-ban, II. József fogházreformjának részeként ezt az erődítményt jelölték ki a legveszedelmesebb elítéltek őrzésére; az alsó szintet, a kazamatákat szánva az életfogytiglanra kárhozott fegyenceknek. A vár 1820-ban elvesztette hadászati jelentőségét, ettől kezdve teljes egészében „civil” fegyintézet lett (később, a börtönviszonyok „humanizálódása” következtében felhagytak a kazamaták igénybevitelével). A vérpadtól megmenekült „magyar jakobinusok” – köztük Kazinczy Ferenc – 1795. október 7-én érkeztek Spielbergbe, három hónap múlva azonban átszállították őket a lényegesen elviselhetőbb brüni provinciális fegyházba.

Lovassy László sorsának alakítói közül – Somssich Pongrác, Klemens Metternich, József nádor mellett – meg kell említeni Cziráky Antal grófot, a hétszemélyes tábla elnökét; Joseph Sednitzky grófot, osztrák rendőrminisztert; Alois Ugarte grófot, Morvaország és Szilézia kormányzóját. Ő maga 1837. április 8-án este 7 órakor érkezett meg Spielbergbe, ahol Ugarte önhatalmú rendelkezésének megfelelően *vasra verten* helyezték el a 6. számú kamrában (idézet a kormányzó utasításából: „Lovassy Lászlót külön kamrában, egyedül és az olasz felségárulási raboktól elkülönítetten, akként kell elhelyezni, hogy se az említett, se a többi rabokkal semmiképpen se juthasson érintkezésbe”). Az I. Ferenctől „örökölt” kormányzati stílus kisszerűségére mi sem jellemzőbb, minthogy a rendőrigazgatónak – a tartományi kormányzó közvetítésével – a birodalmi rendőrminisztertől kellett engedélyt kérnie például Lovassy kenyérporciójának emelésére, bajusz- és szakállviseletére, olvasmányainak kijelölésére stb. A döntéseknél a támpont, a hivatkozás a Martinovicsékkal való bánás volt. Ehhez az etalonhoz igazították e részletkérdésekben is intézkedéseiket. Külön nehézséget jelentett az, hogy a rendkívül önérzékes Lovassy nem volt hajlandó a császári fegyintézetekben rendszeresített munkát, a *harisnyakötést* végezni (e foglalatosság minősítésére idéznék Maroncelli olasz fogoly visszaemlékezését: „Ha fát vágtam, vagy tépést csináltam, csak a kezem volt rabszolga, de gondolataim szabadok voltak. A harisnyakötésnél azonban kérélnem lehetetlenül a munkához volt láncolva ész, szem és kéz, és lehetetlenné vált a gondolkodás”).

Az első jelre, amely Lovassy kedélyállapotának romlásában mutatkozott, 1839 októberében figyeltek fel. Rincolini orvos jelentette, hogy a rab „pszichikai és fizikai állapotában betegesen rendkívüli izgatottság nyilvánul meg”. Az első, elképesztő gyógymód: Lovassy füle mögött pőccákkal helyezték el, hogy azok a fejbe tóduló vért lesvívják. Ugarte gróf e változásban kíméletlen elbánása (ugyanis az ítélet nem írt elő sem magánzárkát, sem *vasra veretést*) pozitív eredményét nyugtázta: „Lovassy a több esztendő elkülönítés következtében kezd magába szállni”. 1840 januárjában már étkezése is rendetlené vált, visszautasította a „szabadban való mozgás jótéteményét”; arkifejezése „bizonyos mértékben zavarodott”. A brüni rendőrigazgató január 17-én új szimptomáról tesz említést: Lovassy az agyára nehezéd nyomásra panaszkodik, amit „elhalt kedvese lelkének tulajdonít, amely őt kínozza”.

Csalódnánk a foglárók, a rendőrigazgató, a kormányzó szülőkörűségében, ha ők e tünetek mögött nem gyanítottak volna valami politikai indítóokot. Arra gyanakodtak, hogy Lovassy kívülről kap értesüléseket a készülő (1839–1840-es) országgyűlésről, ez izgalmanak okozója. 1839. október 16-án arról érkezett titkosrendőri jelentés Pozsonyból, hogy néhány ifjú Brünnen járt, s tudomást szereztek Lovassy hollétéről. Ugarte azonnal vizsgálatot rendelt el, mely csak azt derítette ki, hogy az őrszemélyzetben egyetlen magyar sincs, olyan sem, aki magyarul tudna; Lovassy csak „sejthette”, hogy 1839-ben országgyűlés lesz (ezt ki is lehetett következtetni, hisz 1827 óta köztudott, miszerint az uralkodó vállalja a törvényhozás három évenkénti összehívását), következésképp „szeretne magának azzal hízelegni, hogy érdeklődnek iránta és szabadon bocsátása végett lépéseket fognak tenni” (1839. november 20.).

A diéta ellenzéke – élén Deákkal – e lépéseket valóban megtette: hónapokig tartó huzavona után, 1840. április 29-én V. Ferdinánd amnesztiában részesítette Lovassyt, Kossuthot, Wesselényit. A spielbergi rabok könyvének bejegyzése: „A kegyelmet nyert Lovassy 1840. május 12-én öt órakor Maltz kormányzósági tanácsos és rendőrigazgató úrnak átadatott”. Másnap vasúton hagyta el Brünt, délután 4 órakor meg is érkezett Pozsonyba. Éppen aznap ért véget az országgyűlés, a törvények szentesítését ünneplő követek az akkori pozsonyi sétatér (ma: Hviezdoslavovo námestie) sarkán egy cukrászdában örömmel vegyes meglepetéssel pillantották meg Lovassyt. Az öröm érzése azonban csakhamar döbbenetre váltott:

„Zavart öröme volt arcán jele./ Szikrája volt már alvó lángnak ez,/ Mely hamviban még föl-föl éledez” (Vachott Sándor: „A külföld rabja”). Előfordult más megítélés is: Széchenyi István gróf naplójában egyenesen Rollerhez, Schiller: „A haramiák” című drámájának banditájához hasonlítja Lovassyt, akit társai mentettek ki a fogságból.

3. Lovassyt néhány évig a pozsonyi irgalmasok kórházában kúrálták, aminek eredményeként betegsége némileg enyhült. A kórházból távozta után, 1860-ig Nagyszalontán (ma: Salonta) élt, majd családja egy közeli faluba, Erdőgyarakra (ma: Ghiorac) vitte. Ebben az időben – unokaöccse visszaemlékezése szerint – a szó szoros értelmében nem volt örült, csupán valami fásultság és közöny ült a lelkén. „Mi, mint gyermekek, esténként sokszor hallgatóztunk, midőn magában beszélt, szónokolt a tisztelt Karok és Rendekhez” (Lovassy Andor). „Mindent elvesztettem – írta Lovassy közvetlenül a szabadulása után egy levélben –, de a haza képe törülhetetlen lebegett az én keblemben...; én alávaló koldusként nem nyaltam meg a tyrankezet...”; vagy: „...harangszó volt a törvénytelen ítélet, mellynek kíséretében engem, ha nem a templomba, de a brüni játékhegyre (németül: Spielberg) elvittek”.

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy volt-e valami üzenete ennek a „harangszónak”. Az 1830-as évek elején formálódó probléma: hozzá szabad-e nyúlni a hanyatlás egyértelmű jeleit mutató feudális intézményrendszerhez? Metternich – s ebben vele kivételesen egyetértő Kolowrat – válasza: *nem* (ezt nyomatékosította Lovassyék aránytalanul súlyos ítélete). A megyék természetesen értettek a szóból: a törvényszékek ilyen eljárása láttán a polgárok élete, szabadsága felett a *puszta önkény határoz*, a törvények nem adhatnak többé védelmet (Horváth Mihály). Az 1840-es amnesztia után, amely tulajdonképpen a tagadást kényszeredett *igenre* változtatta, újabb kérdés vetődött fel: meddig lehet elmenni a fennálló viszonyok reformálásában? Ebbe Lovassy már nem szólhatott bele. Vagy ha mégis, akkor csupán a nagyszalontai, majd az erdőgyaraki „tuszkulánium” szobáinak magányában.

Lovassy László 1892. január 6-án hunyt el. A nagyszalontai régi sírkert felszámolása során az új temetőben ismét biztosítottak helyet hamvainak. Ott alussza ma is örök álmát Arany Juliána és Zilahy Károly „szomszédtságában”. Sírkövén két mondat utal arra, hogy nem hétköznapi halandó nyughelye előtt állunk:

*Életéről a történelem beszél.
Aldás és béke dicső emlékezetén.*

Varsányi Péter István

Irodalom: Közlöny, 1848.; *Horváth Mihály: Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig*, Genf, 1864. I. köt.; *Rédey József: Magyar tragédia száz év előtt*. Lovassy László pere és rabságának titkos iratai. Századunk, Budapest, 1938.

Tariczky Endre emlékezete

Ahogy folyóiratunk legutóbbi számában olvashattuk, 1997. november 18-án Tiszafüreden nagyszerű emlékünnepeket rendeztek a tiszafüredi múzeum fennállásának 120. évfordulója alkalmából. (Füvessy Anikó: 120 éves a tiszafüredi múzeum. Honismeret, XXVI. 1998. 3. 15–16. old.). Az emlékünnepeken Tariczky Endréről legfeljebb Ujváry Zoltán ünnepség-levezető elnök nyitó, összekötő és befejező szavaiban esett szó: különben említetlen maradt. Pedig lehetetlen, hogy a tiszafüredi múzeumból szólva ne emeljük ki Tariczky Endre alakját, személyiségét.

Egyik múzeumtörténészünk az 1818-ban, Gyöngyösön született Tariczky Endrét, mint múzeumalapító-múzeumszervezőt, a nálánál 13 évvel idősebb, Gyulán született Mogyoróssy Jánossal hasonlította egybe. Megállapítva róluk, hogy rokonlelkesek voltak, életpályájuk a sok különbség ellenére is több helyen, pontban hasonlít egymáshoz. Mindketten a reformkor gyermekei voltak ugyan és mindkettőjüket a nemzeti múlt, népünk őskora, a honfoglalás kora foglalkoztatta. Csakhogy Mogyoróssy a kezdeti, a még inkább romantikus, viszonylag kevés anyaggal dolgozó előreformkor lelkes híve volt, de Tariczky már inkább az érett, sok vo-